थारु र ब्राह्मण समुदायका विवाहित महिलाहरूमा सुत्केरी अभ्यास

प्रस्तोता

रुपा चापागाई

परीक्षा रोल नं. : २१४०२०३

रजिष्ट्रेसन नं. : ९-२-२०६-४९-२००६

शैक्षिक वर्ष : २०६७/२०६८

त्रिभुवन विश्वविद्यालय शिक्षाशास्त्रसंकाय, स्वास्थ्य तथा
जनसंख्या विभागस्नातकोत्तरतह एम.एड. दोस्रो वर्ष जनसङ्ख्याशिक्षा
विषय(**Pop. Ed. 598**) को आंशिक आवश्यकता परिपुर्तिका लागि तयार पारिएको

शोधपत्र

त्रिभुवनविश्वविद्यालय

शिक्षाशास्त्र संकाय

सुकुनाबहुमुखीक्याम्पस

स्वास्थ्य तथा जनसंख्या विभाग

कोशीहरैचा-४, मोरङ

२०७३

थारु र ब्राह्मण समुदायका विवाहित महिलाहरूमा सुत्केरी अभ्यासरुपा चापागाई

२०७३

घोषणा

यो शोधपत्र मेरो ज्ञान र अध्ययन क्षेत्रमा आधारित रहेर सर्वप्रथम तयार गरिएको हो भनी घोषणा गर्नुका साथै कुनै पनि विश्व विद्यालयमा यस प्रयोजनार्थ यसअघि प्रस्तुत गरेको छैन भनी घोषणा गर्दछु । यो अध्ययन मेरो आफ्नै अनुसन्धानको परिणाम हो र केही सन्दर्भ सूचीकृत विषयवस्तु बाहेक यो शोधपत्रमा प्रस्तुत विषयवस्तु मेरा मौलिक हुन् ।

....

रुपा चापागाई

मिति :

कृतज्ञता ज्ञापन

प्रस्तुत 'थारु र ब्राम्हण समुदायकाविवाहितमहिलाहरुमा सुत्केरी अभ्यास 'त्रिभुवनविश्वविद्यालयशिक्षाशास्त्र सङ्कायअन्तर्गत जनसङ्ख्यामूलविषयमा स्नातकोत्तर तह दोस्रो वर्षशोधपत्र ५९८ को आंशिकआवश्यकता परिपूर्ति गर्नकालागितयार पारिएको हो ।

यस अनुसन्धानकार्यमाशीर्षक चयनगर्ने कार्यदेखि लिएर प्रस्तावना लेखन तथाशोधपत्रको तयारीनहुन्जेलसम्ममहत्त्वपूर्ण निर्देशन, सल्लाह, सुझाव, हौसला, एवम् मार्ग निर्देशनगर्नु हुने सुकुनाबहुमुखीक्याम्पस,कोसीहरैँचामोरङ्का स्वास्थ्यतथा जनसङ्ख्याविभागप्रमुखश्री जनार्दन गुरागाई ज्यूप्रतिहार्दिक कृतज्ञता अर्पण गर्दछु । शोधपत्रको शीर्षक छनौटदेखि शोधपत्रतयारीकाक्रममाविभिन्न रचनात्मक टिप्पणी, सल्लाह र सुझावदिई सहयोग गर्नु हुने तथा अनुसन्धानकार्यलाई सहजबनाउनु हुने शोध निर्देशकश्री बालकृष्ण खड्काज्यू प्रति साथै यस क्याम्पसकास्वास्थ्यतथा जनसङ्ख्याविभागकासम्पूर्ण प्राध्यापकज्यूहरु तथाकर्मचारीहरु प्रतिआभारी छु ।

त्यसैगरीशोधपत्रको लागिआवश्यकतथ्याङ्क र सूचनाहरूउपलब्ध गराइदिने, यो अध्ययनको छनौटमा परेकाविवाहितमहिला, स्थानीयबासिन्दा,समाजसेवी,बुद्धिजीवीसबैमाआभार प्रकट गर्दछु । त्यस्तै यस अनुसन्धानकार्यमातथ्याङ्क उपलब्ध गराइदिनु हुने स्वास्थ्यचौकीकाकर्मचारीलाई पनिहार्दिक धन्यवाद ज्ञापन गर्न चाहन्छु ।

अन्त्यमाशोधपत्र टङ्कण गरी सहयोग गर्नुहुने टिना कम्प्युटर सेन्टरकाप्रोप्राइटर श्री यज्ञमणि निरौलातथा सम्पूर्ण सहयोगीप्रतिहार्दिक कृतज्ञता ज्ञापन गर्दछु ।

रुपाचापागाई

शोधसार

कोसीहरैचा न.पा. वडा नं १० काविवाहितथारु र ब्राम्हण समुदायकामहिलाहरूमा सुत्केरी अभ्याससम्बन्धीशीर्षकको यो शोधपत्रको उद्देश्यमहिलाहरूको जनसांख्यिक स्थिति पत्तालगाउनु, सुत्केरीसम्बन्धी ज्ञान पत्तालगाउनु र अभ्यासको स्थिति औल्याउनु रहेको छ। यो अध्ययनमुख्यत:प्राथमिकतथ्याङ्कमाआधारित छ। यसकालागिकोसीहरैचा न.पा. वडा नं. १० का ५३० जनामहिलामध्ये ७५ थारु र ७५ ब्राम्हण गरी १५० जनामहिलमा सुविधाजनकविधिको प्रयोग गरी यो अध्ययनगरिएको छ। यस अध्ययन क्षेत्रकाजम्मामहिलाको ३० प्रतिशतलाई नमुनाको रूपमालिएको छ।

२० वर्ष भन्दा सानो उमेरमाविवाहगर्ने दुवै समुदायको सङ्ख्या बढी रहेको छ। थारु समुदायका ५४ प्रतिशतहिन्दु धर्म र ब्राम्हण समुदायका सबैले हिन्दु धर्म मान्ने गरेको पाइएकोछ। साक्षर महिलाकमभएका ले ४ भन्दा बढी सन्तानजन्माउने थारु समुदायमा ३८.७प्रतिशत र ब्राम्हण समुदायमा २६ प्रतिशत रहेका छन्।

सुत्केरी सामग्रीकोबारेमाजानकारी हुने थारु समुदायमा ५४ प्रतिशत र ब्राम्हण समुदायमा ६० प्रतिशत रहेका छन्। सुत्केरी गराउँनेहरूमध्ये उपयुक्त ठाउँमा हस्पिटलमा सुत्केरी गराउने थारु ६७प्रतिशत र ब्राम्हण ८७प्रतिशत रहेका छन्। सुत्केरीसम्बन्धी डाक्टरको सल्लाहलिने थारु ६० प्रतिशत र ब्राम्हण ५८.७प्रतिशत रहेका छन्। प्रसवव्यथालामो समयसम्मलाग्नेमाथारु ४६.६ प्रतिशत र ब्राम्हण ४९.४ प्रतिशतमहिलाहरू रहेकापाइएको छ। नेपाल सरकारको नीतितथाकार्यक्रकमार्फत सम्पूर्ण सूचिकृत स्वास्थ्य संस्थाबाट गर्भवतीतथा प्रसुति सेवानिःशुल्कप्रदानगर्ने प्रतिबद्धता व्यक्त गरेको र सोही प्रतिबद्धता अनुरूप यसै आर्थिक वर्षदेखि प्रसूति सेवाकार्यक्रमलाई समेत बजेटमा समावेश गाीरएको छ। यसरी नीतिनिर्माण गरी लागु गरेतापनि यस अध्ययनमा समावेश गरिएकामहिलाले चाहिँ सुत्केरी सेवासुविधानलिई घरैमाबच्चाजन्माउँने गरेका छन्। यातायात सुविधाको अभावकाकारण उनीहरू सरकारी सुविधा पाउनबाट बञ्चितभएका छन् ।

सुत्केरी सामग्रीबाकसको प्रयोग गर्ने थारु समुदायकामहिला ३३.३ प्रतिशत र ब्राम्म समुदायकामहिला २२.७प्रतिशत रहेका छन् । अन्तिम पटकको बच्चा हस्पिटलमाजन्माउने ब्राम्हण ८७प्रतिशत र थारु ६८ प्रतिशत रहेका छन् । बच्चालाईखोपको मात्रा पूर्ण गर्नेमा ब्राम्हण ८६.७प्रतिशत र थारु ८६.७प्रतिशतश रहेका छन् । गर्भवतीअवस्थामाआइरन चक्कीखाने ब्राम्हण ५०.७प्रतिशत र थारु ३६ प्रतिशत रहेका छन् । समग्रमा सुत्केरी सामग्रीबाकसको प्रयोग गर्ने थारुको तुलनामा ब्राम्हण १०.६ प्रतिशतकमी रहेका छन् । त्यस्तै घरैमाबच्चाजन्माउने ब्राम्हणभन्दाथारु २०प्रतिशत बढी रहेका छन् । आइरन चक्कीखानेमाथारु भन्दा ब्राम्हण १४.७प्रतिशत बढी रहेका छन् । समग्रमा हेर्दा ब्राम्हणको अवस्था राम्रो रहेको छ भने ब्राम्हणको तुलनामाथारुको अवस्थाकमजोर रहेको छ ।

विषयसूचि

शीर्षक **पेज**

घोषणापत्र I

सिफारिसपत्र II

स्वीकृतिपत्र III

कृतज्ञताज्ञापन IV

शोधसार V

विषयसूचि VII

तालिका सूचि X

चित्रसूचि XII

अध्याय-एक : परिचय

१.१ अध्ययनको पृष्ठभूमि १

१.२ समस्यको कथन ५

१.३ अध्ययनको उद्देश्य ७

१.४ अध्ययनको महत्त्व ७

१.५ अध्ययनको सिमाङ्कन ८

अध्याय-दुई : सम्बन्धित साहित्यको पुनरावलोकन

२.१ सैद्धान्तिक ढाँचा १०

२.२ व्यवहारिक साहित्यको पुनरावलोकन ११

२.३ साहित्यपुनरावलोकनको उपादेयता १६

२.४ अवधारणत्मक ढाँचा १७

अध्याय-तिन : अनुसन्धान पद्धति

३.१ अनुसन्धानको ढाँचा १९

३.२ जनसंख्या १९

३.३ नमुना छनोटप्रक्रिया र आकार १९

३.४ अध्ययनको साधनहरू २०

३.५ तथ्याङ्क सङ्कलनगर्ने प्रक्रिया २०

३.६ तथ्याङ्कको व्याख्यातथाविश्लेषणविधि २०

अध्याय-चार : तथ्याङ्कको व्याख्यातथाविश्लेषण

४.१ महिलाको जनसंख्यिकअवस्था २१

४.१.१ विवाहको उमेरसम्बन्धी जनसङ्ख्याको विवरण २१

४.१.२ उत्तरदाताको धर्मसम्बन्धीविवरण २२

४.१.३ शैक्षिकस्थिति २३

४.१.४ बच्चाको सङ्ख्या २४

४.१.५ श्रीमानको पेशा २५

४.१.६ उत्तरदाताको पेशा २६

४.२ आमाहरूमाभएको सुरक्षित सुत्केरीसम्बन्धी ज्ञानको अध्ययन २७

४.२.१ सुत्केरी सामग्रीबारे जानकारी २७

४.२.२ पहिलो बच्चाजन्माउँदाको उमेरसम्बन्धीविवरण २८

४.२.३ सुत्केरी गराउँदाको स्थानसम्बन्धीविवरण २९

४.२.४ सुत्केरी सम्बन्धी सल्लाहदिने व्यक्तिसम्बन्धीविवरण ३०

४.२.५ सुत्केरी महिलाले खानेखानासम्बन्धीविवरण ३१

४.२.६ लामो प्रसवव्यथाको स्थिति ३२

४.२.७आमाको बिगौतीदुधले बच्चालाईगर्नेफाइदासम्बन्धीविवरण ३३

४.२.८ बच्चाको सालनाल काट्ने समयसम्बन्धीविवरण ३४

४.३ सुरक्षित सुत्केरीअभ्यासको स्थितिसम्बन्धी अध्ययन ३५

४.३.१ सुत्केरी अवस्थामा देखा परेका समस्या ३५

४.३.२ सुत्केरी पश्चात स्वास्थ्य संस्थामा स्वास्थ्यजाँच गराउनगए नगएसम्बन्धीविवरण ३६

४.३.३ अन्तिम पटक बच्चाजन्माएको स्थानसम्बन्धीविवरण ३७

४.३.४ सुत्केरी सामग्रीबाकसको प्रयोगसम्बन्धीविवरण ३८

४.३.५ बच्चालाईलगाएको खोपसम्बन्धीविवरण ३९

४.३.६ गर्भवतीअवस्थामाआइरनचक्कीखानेनखानेसम्बन्धीविवरण ४०

४.३.७गर्भवतीअवस्थामा टि.टि. खोप लगाउने ४१

४.३.८ सुत्केरी अवस्थामाआराम गरेको समयसम्बन्धीविवरण ४१
४.३.९ सुत्केरी अवस्थामाखाएको थपखानासम्बन्धीविवरण ४२
४.३.१० सुत्केरी अवस्थामा सहयोग गर्ने व्यक्तिसम्बन्धीविवरण ४३
४.४ सुरक्षित सुत्केरी अभ्याससम्बन्धी ब्राम्हण र थारु महिलाहरू बीच तुलना ४४
४.५ साराशं र प्राप्ति ४६
४.५.१ साराशं ४६
४.५.२ प्राप्ति ४७

अध्याय-पाँच :निष्कर्ष र सुझावहरू

५.१ निष्कर्ष ५०
५.२ सुझावहरू ५१
५.२.१ साधारण सुझावहरू ५१
५.२.२ नीतिगत सुझावहरू ५१
५.२.३ भविष्यमाअध्ययनकालागिसिफारिस ५२

सन्दर्भसामग्री

अन्तवार्तासूचि

तालिका सूचि

तालिकाशीर्षक **पेज**

१ : विवहको उमेरसम्बन्धी जनसङ्ख्याको विवरण २१

२ : उत्तरदाताको धर्मसम्बन्धीविवरण २२

३ : शैक्षिक स्थिति २३

४ : बच्चाको सङ्ख्या २४

५ : श्रीमानको पेशा सम्बन्धितविवरण २५

६ : उत्तरदाताको पेशासम्बन्धीविवरण २६

७: सुत्केरी सामग्रीको जानकारी २७

८ : पहिलो बच्चाजन्माउदाको उमेरसम्बन्धीविवरण २८

९ : सुत्केरी गराउँदाको स्थानसम्बन्धीविवरण २९

१०: सुत्केरीसम्बन्धी सल्लाहदिने व्यक्तिको विवरण ३०

११: सुत्केरी महिलाले खाने खानासम्बन्धीविवरण ३१

१२ :लामो प्रसवव्यथाको स्थिति ३२

१३ : आमाको बिगौतीदुधले बच्चालाई गर्ने फाइदासम्बन्धीविवरण ३३

१४ : बच्चाको सालनाल काट्ने समय सम्बन्धीविवरण ३४

१५: सुत्केरी अवस्थामा देखा परेका समस्या ३५

१६ : सुत्केरी पश्चात स्वास्थ्य संस्थामा स्वास्थ्यजाँच गराउनगएनगएको विवरण ३६

१७ : अन्तिम पटक वच्चाजन्माएको स्थानसम्बन्धीविवरण ३७

१८ : सुत्केरी सामग्रीबासकको प्रयोगसम्बन्धीविवरण ३८

१९ : बच्चालाई लगाएको खोपसम्बन्धीविवरण ३९

२० : गर्भवतीअवस्थामाआइरन चक्कीखाने नखानेसम्बन्धीविवरण ४०

२१ : गर्भवतीअवस्थामा टि.टि. खोप लगाउनेसम्बन्धीविवरण ४१

२२ : सुत्केरी अवस्थामाआराम गरेको समयसम्बन्धीविवरण ४२

२३: सुत्केरी अवस्थामाखाएको थपखानासम्बन्धीविवरण ४३

२४: सुत्केरी अवस्थामा सहयोग गर्ने व्यक्तिसम्बन्धीविवरण ४४

२५: सुरक्षित सुत्केरीअभ्याससम्बन्धीथारु र ब्राम्हणमहिलाहरू बीचतुलना ४५

चित्रसूचि

चित्र		शीर्षक	पेज
१	:	विवाहितमहिलाहरुमा सुत्केरी अभ्यास सम्बन्धीअवधारणा	१८
२	:	शैक्षिक स्थिति	२५
३	:	सुत्केरी सामग्रीबारे जानकारीसम्बन्धीविवरण	२९
४	:	सुत्केरी सामग्रीबाकसको प्रयोगसम्बन्धीविवरण	४१
५	:	गर्भवतीअवस्थामा टि.टि. खोप लगाउनेसम्बन्धीविवरण	४४